

CORELAȚIA „UNIVERS RUSTIC – CULTURĂ URBANĂ” ÎN LITERATURA BULGARĂ CONTEMPORANĂ

Emilia TARABURCA

Catedra Literatură Universală

The article emphasizes the most significant moments from the interpretation of the report “The rustic universe – urban culture” in the Bulgarian literature from the last decade of the 19th century till the present times. A special attention is dedicated to the following of the process of losing of the patriarchal sensibility which in spite diverse circumstances receives the majority of the attributes of the urban way of life. The theoretical, deductive bloc is given argumentation by examples from the creation of more contemporary Bulgarian writers.

Spațiul rustic, concomitent cu cel urban, constituie principalele structuri de comunitate și habitat ale omului din timpurile străvechi până în prezent, deosebindu-se ca mod de gândire, ca perspectivă de receptare a fenomenelor, ca ritm de viață etc. De-a lungul veacurilor, orașul și satul reprezentau nu doar două forme de conviețuire umană, ci chiar două tipuri, esențial opuse, de existență. În ultimul timp însă, de la mijlocul sec. al XX-lea, această distanță s-a diminuat vizibil, satul pierzându-și autosuficiența inițială și recepționând multe dintre atributele culturii urbane. Acest proces, integrând și manifestări progresiste incontestabile, a semnalat pericolul dispariției originarului, arhetipului, trecutul patriarhal fiind sacrificat în numele unui ipotetic viitor al civilizației tehnocrate. Anume astfel este receptat de către o bună parte dintre scriitorii bulgari, ale căror preocupări artistice gravitează în jurul problemelor satului.

La sfârșitul sec.al XIX-lea, după I.Vazov, considerat patriarh al literaturii bulgare, dimensiunea rustică, ca principal obiect al investigațiilor artistice, este descoperită și valorificată în creația unei întregi pleiade de scriitori, printre care menționăm pe T.Vlaikov, M.Gheorghiev, A.Strașimirov, T.Țerkovski ș.a. În scrierile sale T.Vlaikov reproduce farmecul idilei patriarhale („Седянка”, „Дядо Славчовата унука”), atenția fiindu-i îndreptată spre trecutul idealizat, readus la viață prin intermediul amintirilor. În aprecierea unor critici literari, maniera sa artistică se încadrează în limitele unui realism contemplativ, folcloric, chiar blajin [1, p.24]. Totuși, prozatorul descrie nu doar farmecul existenței ideale, armonioase, împlinite, ci și realitatea în coordonatele ei obiective. Astfel, protagoniștii ai operelor devin și țărani umiliți, lipsiți de personalitate și transformați în simple instrumente de muncă („Рагай”, „Чичо Стайко” ș.a.).

Un alt scriitor din aceeași perioadă, care apreciază calitățile satului bulgar din trecut, dar preferă să-l descrie pe cel din prezent, este M.Gheorghiev, ale cărui lucrări explorează mai profund problemele reale ale vieții („От зле на по-зле”, „Кочо Кюскията”). În unele opere autorul include chiar comentarii publicistice la tematica politică actuală.

Drama satului desprins de rădăcini este reprezentată și în scrierile lui A.Strașimirov care, spre deosebire de predecesori, nu mai caută în trecut trăsături ale idilei patriarhale, nu elogiază presupusele lui calități, ci îl surprinde în dimensiunile pe care le urmărește zilnic: sărac, nenorocit, primitiv, deseori brutal, crud, chiar violent. Dacă în operele lui T.Vlaikov și M.Gheorghiev imaginea orașului lipsește sau doar se amintește uneori într-un anumit context pentru a concretiza tema principală, de exemplu, atunci când țăranul este nevoit să „caute dreptate tocmai la Sofia” („С тебешир и с вълген”), Strașimirov îi acordă o atenție mai mare: orașul este cel ce trimite dijmarii pentru a confisca și puținul care a mai rămas în sat, pe „drumul larg” al orașului dispar tinerele din sat, plecate să-și caute fericirea etc. Nu atât de evident, dar la fel de distructiv se manifestă orașul în situațiile când parcă ar dori să ajute, dar procedează în mod diletant. Eroul din povestirea „На широк път” („Pe drumul larg”), un tânăr orășean, ajuns „pe drumul îngust” al satului, le vorbește țăranilor despre nedreptățile sociale, explicându-le unde se ascund originile acestora și cum li se pot ei opune, fără să realizeze că încă nu a venit timpul pentru astfel de discuții: omul simplu deocamdată nu este pregătit pentru a le înțelege, iar satul nu întrunește condițiile necesare pentru a le realiza. În consecință, rezultatul este tragic, deoarece problemele nu sunt soluționate, ci doar mai puternic evidențiate. Unele personaje din lucrarea „Țelina” de Strașimirov consideră spațiul rural tărâm neexplorat (țelină), ce necesită a fi cultivat de către intelectualii de la oraș. Însă cel ce vine să-l „lumineze”, profesorul Strandjev, nu e sincer, urmărind, în primul

rând, realizarea intereselor personale (compromiterea unui deputat, cu scopul de a reveni în oraș ca lider popular); el desconsideră țărănul concret, văzând doar mulțimea ce-i poate aduce avantaje. După intervenția lui, satul rămâne dezorientat, iar oamenii, pașnici de felul lor, se transformă într-o gloată nestăpânită, agresivă, capabilă să distrugă totul în calea sa. În finalul povestirii, autorul menționează că după ce a provocat aceste complicații Strandjev s-a întors în oraș, unde a reușit să-și facă un nume și să avanseze profesional.

În virtutea unor circumstanțe similare ce caracterizează conjunctura socială în mai multe țări, această operă sugerează unele paralele cu romanul „Germinal” de E.Zola. În ambele lucrări, titlul este sugestiv, punând în evidență semnificația simbolică, la scriitorul bulgar însă cu o mare doză de ironie ascunsă; în ambele opere se urmărește pregătirea și procesul nemijlocit al unor mișcări populare de nesupunere, masele de oameni fiind prezentate asemeni unei forțe dezlănțuite, neorganizate, incapabile de a se autoorganiza, acționând, în primul rând, sub influența emoțiilor, instinctelor. Atât în roman, cât și în povestire, inițiator al rebeliunii este un străin – tânăr dintr-un alt mediu, ce nu surprinde situația integral, nu realizează în ce direcție pot evolua evenimentele și nici nu dispune de suficientă competență pentru a controla și dirija stihia. Se observă însă și destule diferențe și acestea sunt conceptuale.

În prima jumătate a sec. al XX-lea, satul bulgăresc este evocat în operele lui I.Volen, A.Karaliicev, P.Todorov, Gh.Karaslavov și desigur ale lui I.Iovkov și E.Pelin. Cu excepția lui Gh.Karaslavov, ceilalți scriitori într-adevăr își cumulează preocupările artistice doar în segmentul rustic și al omului de la sat. Karaslavov analizează mai atent aspectul politic al existenței, dezvăluind contradicțiile dintre nou și vechi, care au modificat prioritățile opiniei publice rurale, surprinzând procesul transformării țărănului asuprit, intimidat în luptător pentru drepturile sale. Aspectele date sunt proiectate pe fundalul pierderii iluziilor patriarhale, fapt ce a catalizat schimbarea structurii social-politice a satului („La post”, „Pe calea dreaptă” ș.a.). În concordanță cu această constantă tematică, atunci când pentru amplificarea mesajului central e productiv să se prezinte și orașul, autorul subliniază interdependența lor. La Karaslavov orașul încetează să mai fie locul de unde vin executorii judecătorești, domnișorii rotofei, care din înălțimea statutului lor social vorbesc despre țărănii ce știu doar să mintă și să se ascundă, ce nu-și onorează datoriile față de stat, plătind impozitele etc. (E.Pelin „Andreșco”).

Chiar dacă se presupune că omul de la sat încă nu posedă o viziune adecvată despre oraș, Karaslavov ține să menționeze că „cum e la oraș, așa e și la sat” („Bucurie”, „Frații”), doar că la oraș oamenii înțeleg mai bine starea de lucruri și sunt întotdeauna dispuși să-și ajute confrății din sat. Este evident că în comparație cu alți scriitori bulgari din aceeași perioadă, unele dintre povestirile lui Karaslavov demonstrează exces de idealizare politică și elocvență ideologică, fapt ce diminuează potențialul lor artistic. În romanele sale, autorul depășește aceste tendințe, câștigându-și o poziție incontestabilă în patrimoniul literaturii bulgare contemporane.

De la mijlocul sec. al XX-lea până în prezent corelația „oraș-sat” poate fi urmărită în operele lui N.Haitov, Em.Staney, Gh.Mișev, V.Popov, Gh.Alexiev, Iv.Petrov ș.a., creația acestor scriitori caracterizându-se atât prin trăsături individuale, cât și prin unele ce demonstrează valențe estimative similare. În creația lui N.Haitov, de exemplu, hotarele semnificative ale acestei paradigme sunt deplasate, subsumând semnificații ontologice, orașul și satul punând în relief contradicția dintre două culturi, două forme de existență. Povestirea „Copacul fără rădăcini” reproduce drama unui țărăn bătrân, rupt din mediul său obișnuit și adus în unul străin, fiind impus să locuiască cu familia fiului la oraș. Noul tip antropologic, orașeanul – țărănul de ieri (fiul) – din Ignatov a preferat să devină Ignatiev; s-a desprins din ritmul firesc al naturii, baricadându-se între pereții cutiilor de beton, devenind prizonier al bunurilor materiale, s-a închis în singurătatea sa, și-a creat un nou sistem valoric, noi priorități și mod de viață, în conformitate cu care, de exemplu, copiii nu trebuie să cunoască cuvintele vechi, deoarece acestea „poces” limbajul. Finalul operei este previzibil: bătrânul, copacul rupt de la rădăcinile sale, nu rezistă în această colivie confortabilă și evadează, revenind în sat.

Gândirea filozofică din sec al XX-lea introduce în circulația lexicală diverse formule ale omului contemporan: „omul fără însușiri” (R.Musil), „omul unidimensional” (H.Marcuze) în societatea unidimensională, „omul-masă” (Ortega y Gasset) ș.a. Oricare ar fi criteriile de apreciere, se presupune omul ce se manifestă în special pe orizontală („nevertebrat”), neglijând aspectul diacronic al existenței sale, deci, fără legătură cu trecutul, omul care a preferat uniformizarea, nivelarea diferențelor. Se consideră că foarte puțini dintre cei care au dat prioritate orașului încearcă să-și conserveze intactă receptivitatea inițială. Cine totuși reușește – suferă, se simte marginalizat, reprezentând tipul sensibilității naturale, aruncat în mediul civilizației tehnolo-

cratice, ce susține automatismele și anonimatul. Deseori anume aceasta și este condiția scriitorului, omului divizat între oraș și sat (I.Radicikov, V.Popov, Gh.Mișev ș.a.).

În viziunea filozofului german H.Marcuze, societatea unidimensională este, în primul rând, o societate de consum în care valorile spirituale au fost substituite prin necesități materiale; un tip de existență standardizat, omogen, în care domină detenția confortabilă. Această „democratică” privațiune de libertate este consecință a progresului tehnic, ce anihilează dorința omului de a se dezice de lucrurile ce-l domină, ce-i formează atitudinea față de realitate și al căror supus devine [2, p.3, 15, 16]. Astfel, se conturează imaginea umanității fără de tradiții, fără de memorie. În aceeași ordine de idei, Ortega y Gasset menționează că „omul-masă” a fost vidat de propriul său trecut, a rupt continuitatea valorilor, încetând să-și mai prețuiască identitatea, dorind să nu se deosebească de mulțime [3, p.33, 42].

De regulă, Gh.Mișev, V.Popov, Gh.Alexiev ș.a. își apreciază eroii, în primul rând, prin prisma atitudinii lor față de valorile spirituale eterne. De menționat însă că prozatorii bulgari contemporani nu neagă legitatea evoluției, progresului, doar că atenționează asupra manifestărilor denaturate ale acestuia, sperând că în viitor situația va reveni în albia sa firească. Cu toate acestea, starea de lucruri actuală demonstrează că omul s-a îndepărtat de natură, preferând valorile societății de consum.

În interpretarea lui I.Radicikov, astăzi orașul domină satul, îl exploatează. Astfel, în povestirea „Veghea de noapte”, autorul surprinde un fenomen, pe care-l urmărește sistematic în fiecare an: toamna, posedați de pasiunea de a conserva cât mai multe borcane cu legume și fructe, orașenii își amintesc că au rude la sat și merg acolo pentru a pustii totul ca după un cataclism natural. Întunecând culorile până la grotesc, scriitorul bulgar surprinde una dintre cele mai răspândite calități ale omului contemporan – dorința de a poseda cât mai multe bunuri materiale, fapt ce devalorizează personalitatea până la ipostaza de consumator.

Fiind un laitmotiv frecvent în creația mai multor scriitori, dihotomia „oraș-sat” pregătește terenul pentru prezentarea conflictului principal al actualității, care se manifestă prin coexistența dramatică a elementelor trecutului și prezentului, îndreptat cu fața spre viitor, conjunctură existențială ce pune în evidență pericolul dizolvării universului rustic în avalanșa civilizației urbane. Respectivul proces presupune nu atât dispariția satului ca element topografic, cât pierderea unui anumit tip de sensibilitate. În acest sens, N.Berdeaev observă că orașul este soarta tragică a omului.

Un rol esențial în sacrificarea arhetipului patriarhal îi revine ritmului exagerat al urbanizării, proces ce a rezonat puternic asupra satului. Derivată a acestuia a fost industrializarea forțată, care în varianta cea mai evidentă țaranului s-a manifestat prin înlocuirea cailor cu tractorul. Din timpuri străvechi, omul de la sat s-a deprins să comunice cu tot ce-l înconjoară, să pună suflet în munca sa, să atribuie semnificații tainice metamorfozelor existenței, însă odată cu invazia noilor unelte de muncă a pierdut codul, prin intermediul căruia reușea să le adapteze receptivității sale, în consecință acestea rămânând inaccesibile, străine.

Atitudinea circumspectă a țaranului față de tehnică se urmărește în scrierile unui număr considerabil de scriitori bulgari. De exemplu, în culegerea de povestiri „Eternitatea”, V.Popov surprinde o situație nu atât de rar întâlnită: frica de a pierde din nou – de data aceasta definitiv – rudele plecate în neființă, din cauza pericolului că mormintele acestora să nimerească sub plugul tractoarelor. Același context, dar deja nu la nivel ipotetic, ci de realizare în practică, este prezent în romanul lui Gh.Alexiev „Canicula”, care împreună cu altele două, „Răscrucea norilor” și „Spiritele Țibriței”, întregesc o trilogie, ce reproduce într-o manieră deosebită (variante bulgărească a realismului magic latino-american cu cele mai evidente paralele în romanul „Un veac de singurătate” de G.G. Marquez) istoria țării pe parcursul aproximativ a o sută de ani, din a doua jumătate a sec. al XIX-lea până la mijlocul sec. al XX-lea. De altfel, în ceea ce privește consecințele progresului tehnico-științific, în roman acest moment interacționează cu scoaterea în evidență a unui atribut indispensabil modernității – sistemul birocratic. În această ordine de idei, dar în stilul lui F.Kafka, Gh.Alexiev creează imaginea grotescă a sistemului (Legii) care paralizează orice tentativă a omului de a gândi și de a se afirma de sine stătător, descriind imensul sediu al primăriei din sat, unde la primul etaj omul trebuie să se înregistreze, la al șaptezeci și șaptelea – să-și depună actele, la al o sută patrulea, în cazul când va rezista și va ajunge acolo, posibil să fie ascultat ș.a.m.d. Autorul reproduce coridoare interminabile, labirintice, pline cu vizitatori dezorientați care, devenind prizonierii unor structuri inaccesibile, au și uitat care a fost esența demersului lor inițial, simțindu-se pierduți fără urmă, inferiori în comparație cu colosul ce i-a absorbit. Unica dorință ce le-a mai rămas e să-și recapete libertatea.

O altă fațetă a istoriei satului contemporan, surprinsă de scriitorii bulgari, este părăsirea acestuia din cele mai diferite motive, concentrarea populației, în special a tinerilor, în centrele urbane. Unii autori (Gh.Mișev) menționează mai detaliat acest aspect al destrămării universului patriarhal, alții (Em.Stanev, Iv.Petrov) doar prin câteva aserțiuni.

În literatura bulgară din a doua jumătate a sec. al XX-lea, agonia și declinul satului sunt ridicate la nivel de simbol ce exprimă evanescența și dispariția unui anumit mod de viață, a unei lumi întregi. Drama pierderii sensibilității rustice devine pretext pentru meditații filozofice despre descendență și intermitență, despre trecut și prezent, despre armonie și haos, despre viață și moarte, în ultimă instanță. În Bulgaria, prin anii 80 ai sec. al XX-lea, prin intermediul culegerii de povestiri-parabole „Rădăcinile. Cronica unui sat”, V.Popov inițiază răspândirea unui nou tip de conștiință civică – коренотърсачеството (corenotârsacestvoto; de la *корен* – rădăcină, *търсене* – căutare), ce se caracterizează printr-un interes deosebit față de trecutul național, prin tendința de a valorifica tradițiile pentru a le include în paradigmele gnoseologice ale omului modern.

Referințe:

1. Василев М. Българският разказ между двете световни войни. - София, 1977.
2. Маркузе Г. Одномерный человек. - Москва, 1994.
3. Ортега-и-Гасет Х. Бунтът на масите. - София, 1993.

Prezentat la 07.04.2008